

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-43-01>
УДК 327.7/327.5

Марина Володимирівна Шаповаленко

професор, д. політ.н., Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
shapoval20marina@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

КРИЗА ЛЕГІТИМНОСТІ З ТОЧКИ ЗОРУ ЛІЙКИ ПРИЧИННОСТІ

Розглядається проблема легітимності політичних інститутів та інститутів державної влади. Аналізуються різні підходи до визначення легітимності влади, але головний акцент – це рівень довіри і що саме зменшує рівень довіри до інститутів влади. Акцент робиться на чинники, що впливають на падіння довіри й призводить до кризових явищ в політичному середовищі та дестабілізує суспільство загалом. Порівнюються точки зору М. Вебера, Р. Дворкіна та А. Бучана на легітимність, що породжують різні погляди на політичні зобов'язання, нормативні умови. Криза легітимності – ситуація, в якій правомірність існуючого соціального порядку піддається сумніву та відкрито висловлюється недовіра до існуючої влади, яка демонструє нездатність запевнити суспільство у необхідності та оптимальному функціонуванні чинних державних інститутів. Визначаються причини делегітимації влади (відсутність у політичній системі представленості в належній формі інтересів соціальних груп та достатньої вертикальної мобільності в поєднанні із соціальною нерівністю), які зрештою і призводять до радикалізації настроїв у суспільстві, посилення опозиції і загалом – недовіри до державних інститутів. Методологія лійки причинності дозволяє поєднати різні рівні суспільства та враховувати впливи навколишнього середовища. В першу чергу, макрорівень (економічний розвиток, вплив геополітичних акторів, історичні традиції тощо), радикальні економічні зміни, розвиток громадянського суспільства, політична активність різних соціальних груп наростання кризових явищ, як наслідок трансформації. У зв'язку з хвилювим характером політичного розвитку країни протягом років незалежності складалися революційні ситуації, а сама легітимність влади, навіть на макрорівні, ставилася під сумнів.

Ключові слова: *легітимність, криза легітимності, методологія лійки причинності, революційні ситуації*

Як цитувати: Шаповаленко, М.В. 2023. Криза легітимності з точки зору лійки причинності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 43: 7-12. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-43-01>

In cites: Shapovalenko, Maryna. 2023. The Crisis of Legitimacy from the Point of View of the Funnel of Causality. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 43: 7-12. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-43-01> (in Ukrainian)

Проблеми легітимності, легітимації політичної влади, кризи легітимності постійно знаходиться у фокусі наукових досліджень. Одним із першочергових завдань влади є забезпечення легітимності інститутів політичної влади, а саме державних інститутів, визнання чинної влади суспільством. Але легітимність конкретної влади не вічна, вона змінюється залежно від нових умов або певних особливостей поведінки владних

структур і може як зростати, так і зменшуватись. Зменшення легітимності влади призводить до кризових явищ в країні, які можуть мати різні наслідки: від падіння авторитету влади до кардинальної зміни режиму. Метою статті є спроба проаналізувати кризу легітимності за допомогою структурного і процедурного підходів, а саме лійки причинності. Історія свідчить, що будь-яка передреволюційна чи революційна ситуація є наслідком кризи легітимності влади. В основі таких ситуацій, як правило, є байдужість та нечутливість влади до назрілих потреб суспільства у структурних

змінах, або вона не відгукується на вимоги певних соціальних груп, які наполягають на перетвореннях. На думку політолога Р. Мерельмана (США), під кризою легітимності слід розуміти не здатність режиму забезпечити собі підтримку громадської думки, а саму якість «моральної або доцільної правоти режиму», що приписується йому населенням (Merelman, 1966: 550). Інший американський політолог С. Ліпсет вважає, що легітимність означає здатність системи породжувати і підтримувати віру народу в те, що її політичні інститути найбільшою мірою відповідають інтересам даного суспільства» (Lipset 1999: 321). С. Ліпсет запропонував визначати легітимність як здатність системи перебувати в русі й підтримувати у людей впевненість у тому, що існуючі політичні інститути є найбільш прийнятними для суспільства

Деякі науковці пов'язують легітимність з виправданням примусової влади та створенням політичної влади. Інші пов'язують легітимність з виправданням або принаймні санкціонуванням існуючої політичної влади. Влада означає право керувати, право віддавати накази і, можливо, примушувати до виконання цих наказів за допомогою сили примусу. Додаткове питання полягає в тому, чи законна політична влада, чи передбачає вона політичні зобов'язання. Більшість людей, мабуть, так і вважає. Але дехто вважає, що моральний обов'язок підкорятися політичній владі можна відокремити від урахування законної влади або, принаймні, що такі зобов'язання виникають лише за наявності додаткових умов (Pete 2010).

Історично легітимність пов'язувалася з державою, інституціями та рішеннями всередині держави. Проте сучасна політологічна література схильна оцінювати це визначення як занадто вузьке. Це піднімає питання про те, як концепція легітимності може бути застосована – за межами національної держави та рішень, прийнятих у ній – до міжнародного та глобального контексту. Якщо легітимність тлумачиться описово, вона стосується переконань людей щодо політичної влади та іноді – політичних зобов'язань. У своїй соціології Макс Вебер висунув дуже впливову думку про легітимність, яка виключає будь-яке звернення до нормативних критеріїв. Відповідно до думки М. Вебера, легітимність політичного режиму означає, що його учасники мають певні переконання або віру щодо нього: «основою будь-якої системи влади і, відповідно, будь-

якого виду готовності коритися є віра, віра, завдяки якій особам, які здійснюють владу, надається престиж» (Weber 1964: 382). Як відомо, М. Вебер розрізняє три основні джерела легітимності, що розуміється як прийняття влади і потреби підкорятися її наказам. Люди можуть вірити в певний політичний чи соціальний порядок, тому що він існує протягом тривалого часу (традиція), тому що вони вірять у правителів (харизма), або тому, що вони вірять у законність влади, зокрема, раціональність верховенства права (Weber 1964: 382). Вебер визначає легітимність як важливу пояснювальну категорію для соціальної науки, оскільки віра в певний соціальний порядок породжує соціальні закономірності, які є більш стабільними, ніж ті, що є результатом переслідування власних інтересів або звичного дотримання правил (Weber 1964: 124).

Згідно з широко поширеною альтернативною точкою зору, легітимність пов'язана з виправданням політичної влади. Інакше кажучи, такі політичні органи, як держави, можуть бути ефективними або де-факто органами влади, не будучи легітимними. Вони заявляють про право керувати та створювати зобов'язання, яким необхідно підкорятися, і до тих пір, поки ці вимоги сприймаються з достатньою згодою, вони є авторитетними. Згідно з цією точкою зору, легітимна влада відрізняється від просто ефективною або де-факто влади тим, що вона фактично має право керувати та створювати політичні зобов'язання, адже люди підтримують владу, коли змістом та мистецтвом її політики є «поступове покращення» (Raz 1986 : с.427) Згідно з деякими поглядами, навіть легітимної влади недостатньо для створення політичних зобов'язань. Існує думка, що політичній владі (такій, як держава) може бути дозволено видавати накази, яким громадяни не зобов'язані підкорятися (Dworkin 1986: 191).

Ґрунтуючись на такому погляді, приміром, А. Бьюкенен, стверджував, що легітимна політична влада породжує політичні зобов'язання, лише якщо задовольняються додаткові нормативні умови (Buchanan 2002: 700).

Метаморфози легітимності влади мають циклічний характер та іноді виглядають як лійка причинності, тобто у вигляді конусу. Лійка причинності як метод аналізу знайшов застосування в електоральних дослідженнях, та, подекуди, в інших політологічних дослідженнях. Розробниками моделі воронки причинності у сфері електоральної

поведінки стала група американських політологів, очолювана А. Кемпбеллом (Campbell, Stanley 1963). У цієї моделі в широкій частині лійки знаходились більш загальні, світоглядні фактори та передумови електоральної поведінки виборця, наприклад: економічна структура, історичні традиції. Але для дослідження легітимності інститутів влади певної держави варто враховувати міжнародну ситуацію, вплив геополітичних акторів.

Наступні фактори взаємопов'язані з попередніми та доповнювали їх, наприклад: економічна структура та історичні традиції впливають на виборця через ціннісні орієнтації або його групову лояльність. Ці фактори, відповідно, визначають партійні вподобання виборця, так само як визначають ряд інших взаємопов'язаних факторів, останнім із яких є, згідно з широко поширеною альтернативною точкою зору, легітимність як виправдання політичної влади. Представники чинної влади, правлячі еліти та партії згадують свою роль у розбудові держави з метою легітимізації свого правління. Особливо сильні зв'язки солідарності та претензії на легітимність формуються в періоди жорстокої боротьби, такі як війни, революції та визволення від тиску з боку інших держав (Levitsky, Way 2013:15). Згідно з висловленням А. Саймонса, виправдання держави залежить від її моральної захищеності. Можна успішно продемонструвати, що мати державу морально краще, ніж не мати держави, держава виправдана (Simmons 2001: 125). Легітимність конкретної держави, що розуміється як здатність породжувати та примусово виконувати обов'язок підкорятися, залежить від фактичної згоди громадян. Хоча немає загального морального обов'язку підкорятися певній державі, в якій ми живемо, у нас може бути політичне зобов'язання підкорятися, якщо ми дали свою попередню згоду на цю державу. Таким чином, відсутність загального морального обов'язку підкорятися державі не означає, що всі держави обов'язково є нелегітимними (Simmons 2001: 137). Як відомо з багатьох досліджень, держави зі слабкими інститутами демократії завжди вразливі перед авторитарними викликами, тому фактично таке становище призводить до кризи легітимності та делегітимації режиму (Шаповаленко, 2021:11).

Методологію лійки причинності можна застосувати до аналізу процесу демократизації в Україні, проте цей процес є дуже

тривалим і масштабним, тому умовно у такому аналізі можна описати лише взаємопов'язані фактори, що вплинули на цей процес (Багінський 2015: 22). Використовуючи цю методологію, можна виокремити такі рівні:

Рівень 1 (найширша частина лійки причинності)

- Історичні передумови. У процесі перебудови почалося формування демократично орієнтованих організацій та груп (очолюваних Рухом за Перебудову), що у подальшому стануть першими акторами у проголошенні Незалежності та демократизації у перші її роки. Подібні процеси відбувалися фактично по всій території СРСР. А приклад республік Балтії став взірцем для інших республік.

- До історичних передумов теоретично можна віднести й історично більш віддалені фактори, наприклад, історичний досвід нетривалого існування УНР, або ж події, що могли виступати ідеологічним аргументом можливості та виправданості проголошення Незалежності.

- Проголошення Незалежності. А в часовому просторі - з 1985 р. по 1991р.

Рівень 2

- Перехід на ринкову економіку. Попри численні проблеми та недосконалість, наприклад, в організації процесу приватизації, перехід на ринкову економіку став основою подальшої демократизації. Економічна нестабільність та криза сприяли виробленню економічних реформ та демократизації, хоча й не так успішно як, наприклад, у процесі «шокової терапії» у Польщі. Повільність реформування сприяла також зростанню інфляції. І на тлі економічної кризи, слабкості політичних інститутів була прийнята Конституція України.

- Прийняття Конституції України 1996 року.

Рівень 3

- Активний розвиток громадянського суспільства, активізму, створення чисельних політичних партій та громадських об'єднань.

- Помаранчева Революція, яка відіграла значну роль як сама по собі, так і стала взірцем успішного впливу народних протестів та інших демократичних інструментів на розвиток країни.

- Роль Віктора Ющенка у демократизації та виборі європейського вектору розвитку України, зокрема й у вимірі демокра-

тії. Зважаючи на чисельні політичні пертурбації, важке отруєння та слабкість фактичної політичної влади цей демократичний вибір мав найбільший вплив не у формальному та законодавчому полі, а в ідеологічному полі та громадянському суспільстві.

- Вплив ЄС, Канади та США у вимірі стимулювання та підтримки демократизації через численні програми фінансування та підтримки, зокрема й підтримки громадянського суспільства через грантові програми (наприклад, довготривала канадсько-українська програма «Розвиток демократії в Україні» та «Демократична освіта в Україні»). Ці програми найчастіше впроваджувалися у сферах боротьби з корупцією, прозорості та підзвітності державних і правоохоронних органів, поширення демократичних цінностей та базової політичної освіти громадян, стимулювання прозорих та відкритих демократичних процедур – насамперед виборів.

- Поступова адаптація українського законодавства до стандартів ЄС у процесі підготовки до угоди про асоціацію з ЄС. Значна частина цієї формальної та легальної роботи відбувалася, як не дивно, за каденції Януковича. Можливо, це здійснювалось у рамках політики «багатовекторності» та отримання стратегічної позиції для подальших «торгів» на геополітичній арені та відповідного отримання вигідніших умов співпраці від ЄС або РФ. Попри таку можливу мотивацію ці законодавчі зміни все одно сприяли демократизації.

- Утворення чисельних ЗМІ в Інтернеті або соціальних мережах, поява відносно незалежних ЗМІ та поширення журналістики антикорупційного спрямування. Крім того, було впроваджено багато грантових програм для журналістів.

Рівень 4 (найвужча частина лійки причинності)

- Революція Гідності мала значний вплив на остаточний вибір геополітичного вектору та демократизації суспільства. Також важливим є і формування ідеологічного підґрунтя як основи подальшого розвитку демократії. Події 2014 року і були спрямовані на остаточний вибір Україні та припинення політики «багатовекторності».

- Значне прискорення розвитку громадянського суспільства, у тому числі й за рахунок поширення волонтерства та утворення значних благодійних фондів та громадських організацій.

- Російська гібридна агресія та повномасштабне вторгнення насамперед ускладнює процеси демократизації, однак прискорила остаточний вибір українського суспільства прозахідного та продемократичного шляху розвитку.

Хвилеподібна історія незалежної України (отримання незалежності – підйом авторитету нової влади та нових лідерів – розчарування – криза легітимності) багато в чому нагадує історію СРСР (від революції у 1917, коли повсталий народ скинув спочатку царську владу, а потім – владу Тимчасового уряду, який не вирішив гострі соціальні проблеми, до розпаду Радянського Союзу, політичне керівництво якого також втратило довіру населення, а відтак і фундамент свого існування та ідеологічне виправдання). Згадаймо Помаранчеву Революцію 2004 року (причиною якої була та сама криза легітимності тодішньої влади), наслідком її знову став прихід нової влади.

Динаміка довіри/недовіри до державних інститутів, зафіксована моніторинговим дослідженням Інституту соціології НАН України, свідчить про те, що політична підтримка має мінливий характер (Резнік, Козловський, 2021: 267). На питання причини хронічної кризи легітимності українська дослідниця відповідає, що це «втрата владою контролю над процесами, що відбуваються; втрата підтримки сил, що мають необхідний політичний та/або фінансовий вплив; знецінення старих концепцій, ідей, ідеалів, принципів політичного розвитку і брак нових конструктивних орієнтирів, що могли б мобілізувати соціально активні суспільні сили; негнучкість влади, її некомпетентність, аморальність, постійне відставання реакції влади на дії інших суб'єктів політики; брак необхідної інформації про плани інших учасників політичного процесу, а також дезінформація (Кононенко 2022:85).

Кризи будь-якого роду викликають недовіру населення до влади, а зрештою і нестабільність у державі. При цьому слід пам'ятати, що політична влада – одна з найважливіших форм влади, у якій комунікація стає своєрідним соціально-інформаційним полем політики (Комарова 2018: 19). А саме інформаційні впливи здатні розхитати політичну систему, дестабілізовану різними чинниками. Отже, для врівноваження політичної системи держави дуже важливо, знаходити дієві шляхи подолання та уникнення криз легітимності.

Криза легітимності влади в транзитній українській демократії мала своїм політичним наслідком слабкість держави із «подвійними» інститутами та астенічний стан українського суспільства з дуальною національною ідентичністю. Повномасштабна російсько-українська війна не зруйнувала політичні інститути, а, навпаки, уможливила подолання кризи довіри та зміцнила легітимність влади, довіри до неї. Водночас відбувається еволюція ціннісних настанов українців, формування національної та громадянської ідентичностей, об'єднання суспільства, формування справжнього громадянського суспільства. Це зрештою дає надію на імплементацію відповідних механізмів подолання криз і, відповідно ефективного просування української демократії до консолідації, тобто створення режиму консолідованої демократії. За наслідками завершення війни зміни відбудуться на всіх рівнях від макро- до мікрорівнів за моделлю лійки причинності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Merelman, R. 1966. Learning and Legitimacy, *American Political Science Review*. 1966. Vol. 60. № 3: 547–559.
2. Lipset, S. M. 1999. *Political Man: The Social Bases of Politics*. N.Y.: Doubleday. 432 p
3. Weber, M. 1964. *The Theory of Social and Economic Organization* / Talcott Parsons (ed.), New York: Free Press.
4. Raz, Joseph, 1986. *The Morality of Freedom*, Oxford: Oxford University Press. URL.: file:///C:/Users/intel/Downloads/The_morality_of_freedom.pdf
5. Dworkin, Ronald, 1986. *Law's Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
6. Buchanan, Allen, 2002. Political Legitimacy and Democracy, *Ethics*, 112(4): 689–719.
7. Campbell, D. T., Stanley, J. C. 1963. *Experimental and quasi-experimental designs for research*. Houghton, Mifflin and Company. URL.: <https://www.jameslindlibrary.org/campbell-dt-stanley-jc-1963/>
8. Pete, F. 2010. *Political Legitimacy* URL.: <https://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/>
9. Levitsky, S., Way L. A. 2013. The Durability of Revolutionary Regimes, *Journal of Democracy* 24(3) : 5–17. URL.: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/the-durability-of-revolutionary-regimes/>
10. Simmons, A. 2001. *Justification and Legitimacy: Essays on Rights and Obligations*, Cambridge: Cambridge University Press URL.: https://assets.cambridge.org/9780521790161/frontmatter/9780521790161_frontmatter.pdf
11. Шаповаленко, М.В. 2021. Перверсії політичних режимів в умовах гальмування глобалізації і дедемократизації, *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 40 : 8-13
12. Багінський, А.В. 2015. Україна у «вирві причинності» : час якісних змін. *Вісник НТТУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* 1/2 (25/26): 19-24.
13. Резнік, О., Козловський О. 2021. Уявлення про державні інститути України в масовій свідомості населення Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. *30 років незалежності*. / Гол. редактори В.М.Ворона, М.О.Шульга. Київ : Інститут соціології НАН України 8 (22): 259-267
14. Кононенко, Н. 2022. Криза легітимності в Україні або чому українці хронічно не довіряють державі. *Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання* : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Р. В. Балабан, С. Г. Брехаря, Л. Л. Кияниця, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко. Київ : ПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України: 85-119.
15. Комарова, Т.Г. 2018. Влада та політична стабільність в умовах змін інформаційної епохи, *Вісник Іарківського національного університету, серія «Питання політології»* 34: 16-22.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2023

Стаття рекомендована до друку 05.05.2023

Maryna Shapovalenko

Professor, Dr.Sc. in Political Science,

V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

m.shapovalenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

THE CRISIS OF LEGITIMACY FROM THE POINT OF VIEW OF THE FUNNEL OF CAUSALITY

The problem of legitimacy of political institutions and institutions of state power is considered. Various approaches to determining the legitimacy of government are analyzed, but the main emphasis is on the level of trust and what exactly reduces the level of trust in government institutions Emphasis is

placed on the factors that affect the fall of trust and lead to crisis phenomena in the political environment and destabilize society in general. The points of view of M. Weber, R. Dworkin and A. Buchann on legitimacy are compared, which give rise to different views on political obligations and normative conditions. A crisis of legitimacy is a situation in which the legality of the existing social order is questioned and distrust of the existing government is openly expressed, which demonstrates the inability of the government to assure society of the necessity and optimal functioning of existing state institutions. The reasons for the delegitimization of power are determined (the lack of proper representation of the interests of social groups and sufficient vertical mobility in the political system in combination with social inequality), which ultimately lead to the radicalization of attitudes in society, the strengthening of the opposition and, in general, distrust of state institutions. The methodology of the "Funnel of Causality" allows to combine different levels of society and take into account the effects of the environment. First of all, the macro level (economic development, the influence of geopolitical actors, historical traditions, national mentality etc.), radical economic changes, the development of civil society, the political activity of various social groups, the growth of crisis phenomena, as a result of radical transformation. Due to the fluctuating nature of the country's political development during the years of independence, revolutionary situations arose, and the very legitimacy of the government, even at the macro level, was called into question.

Keywords: *legitimacy, crisis of legitimacy, methodology of causation, revolutionary situations*

REFERENCES

1. Merelman, R. 1966. Learning and Legitimacy, *American Political Science Review*. 1966. Vol. 60. № 3. P. 547–559.
2. Lipset, S. M. 1999. *Political Man: The Social Bases of Politics*. N.Y.: Doubleday. 432 p
3. Weber, M. 1964. *The Theory of Social and Economic Organization* / Talcott Parsons (ed.), New York: Free Press.
4. Raz, Joseph, 1986. *The Morality of Freedom*, Oxford: Oxford University Press. URL.: file:///C:/Users/intel/Downloads/The_morality_of_freedom.pdf
5. Dworkin, Ronald, 1986. *Law's Empire*, Cambridge: Harvard University Press.
6. Buchanan, Allen, 2002. Political Legitimacy and Democracy, *Ethics*, 112(4): 689–719.
7. Campbell, D. T., Stanley, J. C., & Gage, N. L. (1963). *Experimental and quasi-experimental designs for research*. Houghton, Mifflin and Company
8. Pete, F. 2010. *Political Legitimacy* URL.: <https://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/>
9. Levitsky, S., Way L. A. 2013 'The Durability of Revolutionary Regimes', *Journal of Democracy* 24(3), 5–17. URL.: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/the-durability-of-revolutionary-regimes/>
10. Simmons, A. 2001. *Justification and Legitimacy: Essays on Rights and Obligations*, Cambridge: Cambridge University Press
11. Shapovalenko M. 2021. Perversions of Political Regimes in the Conditions of Inhibition of Globalization and Dedemocratization, *The journal of National Khrarkiv Karazin University. Series «Issues of Political Science»* 40 : 8-13 (in Ukrainian).
12. Baginsky A.V. Ukraine in the «chasm of causality»: a time of qualitative changes, *Bulletin of NTU "KPI". Politology. Sociology*. Right 1/2 (25/26) 2015 : 19-24 (in Ukrainian).
13. Reznik O., Kozlovskiy O. 2021. Perception of the state institutions of Ukraine in the mass consciousness of the population Ukrainian society: monitoring of social changes, *30 YEARS OF INDEPENDENCE*. / Editor-in-Chief, Doctor of Economics V.M. Vorona, Doctor of Sociology M.O. Shulga. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine 8 (22): 259-267 (in Ukrainian).
14. Kononenko N. 2022 The crisis of legitimacy in Ukraine, or why Ukrainians chronically do not trust the state . Crises of political development in Ukraine: causes, content and methods of leveling.: monograph / authors' coll.: G. I. Zelenko (head of authors' coll., scientific editor), R. V. Balaban, S. G. Brekharya, L. L. Kiyantsa, O. Yu. Kondratenko, N. V. Kononenko, T. M. Lyashenko. Kyiv : KIP&EtS of the NAS of Ukraine, P.85-119 (in Ukrainian).
15. Komarova T. Power and Political Stability During the Information Epoch's Transformations 2018 The journal of National Khrarkiv Karazin University. Series «Issues of Political Science» 34 :16-22 (in Ukrainian).

The article was received by the editors 28.03.2023.

The article is recommended for printing 05.05.2023